

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті висвітлюється вплив мистецтва, зокрема художньої літератури, на процес формування особистості. Доведено, що художній образ є потужним засобом духовного виховання студентів під час професійної підготовки у ВНЗ.

Ключові слова: мистецтво, художній образ, фахівець, модель поведінки.

В статье рассматривается воздействие искусства, в частности художественной литературы, на процесс формирования личности. Доказано, что художественный образ является сильным средством духовного воспитания студентов во время профессиональной подготовки в вузе.

Ключевые слова: искусство, художественный образ, специалист, модель поведения.

The article deals with the significant influence of art, particularly imaginative literature, on the process of formation of personality. The artistic image is proved to be a powerful means of spiritual upbringing of students in the process of professional preparation in the institutes of higher education.

Key words: art, artistic image, specialist, behavioral pattern.

Мистецтво є визначальною складовою духовної культури людства. Саме в ньому втілені найкращі надбання творців минулих століть. У будь-якому творі митця відображується навколишній світ (картина, художній твір, музика тощо). З перших днів життя малеча чує спів колоскової, згодом – казки, вірші, лічилки тощо. Через них дитина пізнає світ, навчається доброму, прекрасному, прилучається до праці, вчиться цінувати красу всесвіту. Будь-яке мистецтво, як і мораль, формує людину, сприяє її вдосконаленню. Те, чого не може іноді зробити педагог – знайти дієві та потрібні слова для вихованця, зможуть зробити ті ж слова, але втілені у поетичний твір, художній образ, у якому кожне слово проникає до серця, збуджує найкращі людські емоції та почуття, висвітлює все прекрасне, що є в людській душі.

Проблему впливу мистецтва на процес формування людини досліджували видатні вчені в різних галузях науки: Л. Виготський, М. Бахтін, О. Леонтьєв, Ю. Лотман, Б. Неменський, Б. Теплов, С. Рубінштейн та інші.

Дослідники наголошують, що завдяки мистецтву, зокрема художнім творам, людина виховується та вчиться по-справжньому сприймати світ.

Природу впливу мистецтва на людину досліджував відомий психолог Л. Виготський. Естетична реакція особистості від сприйняття мистецтва, на думку вченого, полягає в афектах, що переживає людина зі всією реальністю і силою і які відтворюють у собі розряд. «У такому перетворенні афектів, у їх самозгоранні, вибуховій реакції, що зумовлює розряд емоцій, які були викликані, і міститься катарсис естетичної реакції» [2, с. 271]. Важливою є думка науковця про те, що творчість потрібна не тільки майстру для створення образів, а й глядачу для їх сприйняття. Для повної естетичної насолоди глядачеві недостатньо пережити ті почуття, що виявлялися в автора під час творіння, недостатньо розібратися у сюжеті самого твору, необхідно ще творчо переробити своє почуття, знайти його катарсис, тоді дія мистецтва на людину буде повною. Л. Виготський указує на виховний вплив та тісний зв'язок педагогіки й мистецтва. Вчений уважає, що мистецтво є осередком усіх біологічних та соціальних процесів людини в суспільстві, завдяки йому відбувається урівноваженість людини зі світом у критичні для неї моменти. Психолог наголошує на необхідності вдосконалення людини – виховання нової особистості. У цьому процесі з «переплавлення» особистості мистецтво має відігравати надзвичайну роль.

С. Рубінштейн зазначає, що художнику, завдяки його творчій техніці, здатен бачити і втілювати у твори мистецтва те, що неможливо звичайній людині. З позиції вченого, автор художнього твору добирає навмисно такі життєві ситуації і вводить до сюжету твору, щоб показати характер героїв так, «щоб у різноманітті виявив, властивих реальній живій особистості, виявити стрижневу її лінію» [5, с. 491]. Автор зосереджує увагу на тому, що в кожній людині виникають такі вузлові моменти, за яких вона змінює своє життя. Це можуть бути певні обставини, що не залежать від людини або особистість, яка зустрілась на життєвому шляху. На підібраних автором сюжетах художніх творів, у яких відображено долі героїв, людина нібито вчиться ставити себе на їхнє місце, аналізувати своє життя, робити висновки та розумно будувати власне майбутнє.

На думку вченого, сприйняття художнього твору є складною діяльністю, що не завжди доступно кожній людині. Пояснюється це тим, що художник уводить у поле зору людини чуттєві дані образу, який він створює й завдяки їм «... він ставить перед художнім сприйняттям завдання сприймати те, що ними задано, – семантичний поетичний зміст образу та втілений у ньому задум художника» [5, с. 238].

О. Леонтьєв, продовжуючи вчення Л. Виготського про дію мистецтва на особистість, зауважує, що специфічна функція продуктів естетичної діяльності полягає не тільки у збільшенні наших знань про особливості світу, втягнення у світ емоцій та їх передачі, а головне – у відкритті життя та демонстрації людині того, що лежить за «байдужими» значеннями. У цьому значенні, з точки зору О. Леонтьєва, мистецтво емоційне, «тому що відкриття особистісного сенсу є найвищий акт вищого ступеня емоційної напруги» [4, с. 238]. Учений уважає, що мистецтво є тією єдиною діяльністю людини, яка «відповідає задачі

відкриття, виявлення та комунікації особистісного сенсу дійсності, реальності» [4, с. 236].

М. Бахтін, у роботі «Естетика словесної творчості», подав детальний аналіз впливу художнього твору на особистість. На думку вченого, автор твору, звертаючись до читача веде з ним діалог, у процесі якого відбувається активне відповідне розуміння. Причому, як зауважує автор, це розуміння може відбуватися у різних формах: критичний відгук, переконання, виховний вплив тощо. Науковець виділяє особливий тип роману, в якому автор демонструє процес формування характеру героя, зміни в його житті, і такий твір він називає «романом становлення» людини. Найбільш дієвим та важливим, з погляду педагогічного впливу, М. Бахтін вважає такий тип роману, в якому зображується становлення людини в нерозривній єдності з історичними змінами [1, с. 202].

Однак, незважаючи на великий обсяг досліджень у зазначеному напрямі, залишається недостатньо розробленим аспект щодо потенційних можливостей художньої літератури як засобу виховання особистості майбутнього фахівця.

Мета статті. Продемонструвати варіанти застосування художньої літератури на заняттях з «Педагогіки» та «Професійної педагогіки». Показати, що запропонований художній матеріал на семінарських заняттях може стати дієвим засобом у системі формування духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця.

Спираючись на роботи Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, М. Бахтіна та Б. Неменського, які стали теоретико-методологічною основою нашої наукової розвідки, ми пропонуємо використання низки художніх творів на заняттях з педагогічних дисциплін. Зауважимо, що дисципліна «Педагогіка» у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля (м. Луганськ) читається майже на всіх факультетах, тому є можливість використати запропонований матеріал як на гуманітарних, так і на технічних спеціальностях. Як відомо, модель фахівця будь-якої спеціальності складається з таких основних компонентів, як: знанневий, особистісний та соціально-психологічний. Особистісний компонент складається з важливих людських якостей, які необхідно формувати у студентів будь-якої спеціальності. Художня література є одним з видів мистецтв, що здатна розвивати душу людини, вона представляє великі можливості для демонстрації студентам прикладів життя та діяльності людей різних професій. Занурюючись у події, розкриті автором твору, людина дає оцінку фактам, вчинкам героїв, хвилюється та співчуває одним, інших же засуджує. На жаль, при підготовці фахівців у ВНЗ потенційні можливості художнього образу використовуються недостатньо. Незалежно від того до якої професії готують студента, він – майбутній професіонал, не тільки високоосвічена людина, а й людина порядна, яка повинна працювати за законами честі та справедливості, за найвищими людськими зразками. Ці зразки нам подають герої художніх творів, їх життя, відданість професійній справі.

Так, розбираючи зі студентами питання, пов'язані з високим рівнем професіоналізму, ми звертаємося до відомого твору Е. Ремарка «Тріумфальна арка», головний герой якого талановитий хірург Равік. У тяжкі роки другої світової війни він змушений покинути свою батьківщину – Німеччину, переховуючись від нацистських переслідувань у Франції. Високий рівень професіоналізму, порядність та бажання завжди допомагати людям змушує Равіка навіть в іншій країні, де не можна було займатися лікарською практикою емігрантам, знайти місце хірурга. Власник лікарні, ризикуючи, доручав проводити йому найскладніші операції. Мешкаючи на чужині без паспорта, щодень стикаючись зі смертю, хірург продовжував займатися улюбленою справою. Бажання за будь-яких умов приносити користь людям допомогло йому вижити у важкий для людства час.

Образ, представлений Е. Ремарком, надає можливість студентам поміркувати над важливими життєвими питаннями, які ставляться на занятті: «Чи вважаєте Ви правильним займатися улюбленою справою щодня ризикуючи своїм життям?», «Які якості героя Вам імпонують?», «Якщо Ви б опинились у такій складній ситуації, що Ви зробили?».

Ми звертаємося до роману О. Солженіцина «Раковий корпус», де автор зобразив багатьох людей, які стоять на порозі смерті й по-різному оцінюють своє життя. Одна з героїнь роману – лікар Донцова, яка багато років рятує людей, перемагає ракові пухлини, займається наукою. Вона добра мати й гарна дружина. Але прийшла й до неї біда – підозра на рак. «Ніяких, здається, прикрас, радощів і свят не було в її житті – праця і занепокоєння, праця і занепокоєння – але до чого ж, виявляється, було прекрасне це життя, і як, до крику, неможливо було з ним розстатися!» [6, с. 378 – 379].

В очікуванні остаточного діагнозу, Донцова продовжує виконувати відмінно свій професійний обов'язок. Жінка звертається до свого літнього й компетентного колеги з такими словами: «Життя таке, крутишся, крутишся. Звичайно, треба було раніше... Так не таке ж в мене й запущене, не думайте! ... Але чому така несправедливість: чому мене, онколога, повинна наздогнати саме онкологічна хвороба, коли я їх усі знаю, коли маю уявлення про всі супуття, наслідки, ускладнення...» [6, с. 358]. Літній доктор відповідає: «Ніякої тут несправедливості немає... Навпроти, це найвищою мірою справедливо. Це найвірніший іспит для лікаря: занедужати по своїй спеціальності» [6, с. 358]. Перед студентами ставимо завдання: прокоментувати слова старого лікаря, чи згодні вони з його позицією? Чи зустрічали вони людей до такого ступеня відданих своїй справі?

Ще один герой цього роману – молодий чоловік двадцяти шести років, якому залишилося жити декілька місяців, а він продовжує працювати, навіть на лікарняному ліжку. Звертаючись до сусідів по палаті, він говорить: «Але не той живе більше, хто живе довше. Для мене все питання зараз – що я встигну зробити. Треба ж щось устигнути зробити на землі! Мені потрібно три роки! Якби мені дали три роки, нічого більше не прошу! Але ці три роки мені не в клініці треба лежати, а бути в полі ... А я – відчуваю, от відчуваю, що можу довести це все на практиці. Але для цього треба увесь час бути в полі, і конкретно знайти руди за

водами, більше ні за чим. І бажано – з повторенням. А робота є робота...» [7, с. 176]. Студентам рекомендуємо прокоментувати цей уривок та написати есе на тему: «Що я зроблю важливого у житті, якщо мені залишилося жити рік?»).

На заняттях з педагогіки ми звертаємося до творчості В. Дудінцева, який у своїх творах «Не хлібом єдиним» та «Білі одяги» розглядає проблему добра та зла. Автор у романі «Білі одяги» звертається до драматичного моменту в історії нашої країни – науковій боротьбі між ученими-генетиками та псевдовченими, прихильниками Т. Лисенко. Незважаючи на переслідування та сталінський терор, головний герой Федір Дежкін залишається відданий своїй науці та у важких умовах рятує новий сорт картоплі, над яким почав працювати його заарештований товариш.

Прочитаний роман спонукає студентів до серйозного осмислення вічного протиборства добра та зла, сенс життя, про те, що описані у романі події, можуть відбутися у будь-який час і будь з ким. Порядність головного героя у професії, науці та особистих стосунках є прикладом для людини будь-якої професії.

Герой роману «Не хлібом єдиним» – молода людина, інженер Дмитро Лопаткін. Він з великим трудом «пробиває» свій винахід через велику кількість чиновницьких перепонів. Герой роману бідкається декілька років, але не падає духом і доводить справу до кінця. Його машина з виробництва труб працює та приносить прибуток державі. Роздуми Лопаткіна звучать як заклик до дій молодому поколінню: «... людина народилася не для того, щоб в ім'я жирної їжі та благополуччя терпіти приниження, брехати та зраджувати. Радість черв'яків, що пригріті сонцем, – не її доля. Для такої радості не варто і народитися людиною, набагато краще бути черв'яком. Людина повинна бути кометою та яскраво, радісно світити, не боятися того, що згорає дорогоцінний живий матеріал» [3, с. 92 – 93].

На занятті ми пропонуємо студентам порівняти долі двох героїв (інженера та генетика), знайти в їх характерах спільне та розбіжне. Ми також аналізуємо вчинки людей, які стоять на життєвому шляху цих двох героїв. Серед них є ті, хто допомагає у справі, ризикуючи життям, а є й ті, хто їх постійно зраджує.

Отже, використання на заняттях запропонованого нами матеріалу надає можливість поєднати інтелектуальний та емоційний аспект у підготовці фахівця. Завдяки дібраним художнім образам та їх аналізу, на заняттях створюються сприятливі умови формування у студентів ціннісного ставлення до людей, професії та духовно-моральних основ професійної моделі поведінки майбутнього фахівця. Перспективним напрямом нашого подальшого дослідження ми вважаємо аналіз можливостей поезії як засобу виховання майбутнього фахівця.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1986. – 444 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Предисл. А. Н. Леонтьева; коммент. В. В. Иванова ; общ. ред. В. В. Иванова. – 3-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
3. Дудинцев В. Не хлебом единым. – М. : Советский писатель, 1957.
4. Леонтьев А. Н. Некоторые проблемы психологии искусства / А. Н. Леонтьев // Избр. псих. произведения : в двух т., – Т. 2. – М. : Педагогика, 1983. – С. 232 – 238.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн, СПб : Питер, 2000. – 720 с.
6. Солженицын А. Раковый корпус / А. Солженицын. – М. : ИНКОМ НВ, 1991. – 464 с.